कक्षा सातमा कथा शिक्षण गर्दा अपनाइने क्रियाकलापको अध्ययन

रोदन सुहाङ
परीक्षा क्रमाङ्क : ७२२८०९०/०७५
त्रि.वि. द.नं. : ९-२-२०३-०२४२-२०११

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षाअन्तर्गत
स्नातकोत्तर तह चौथो सत्र नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको
प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
त्रि.वि., कीर्तिपुर ।
२०७६/२०१९

प्रतिबद्धता पत्र

प्रस्तुत शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा सामग्रीहरू कतैबाट साभार गरिएका छैनन् । यसका कुनै पनि अंश अन्य प्रयोजनका लागि उपयोग र प्रकाशनमा आएका पनि छैनन् । तसर्थ यो शोध प्रतिवेदन नितान्त मौलिक भएको प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु ।

....

रोदन सुहाङ

मिति : २०७६/०१/१०

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रका छात्रा रोदन सुहाङ 'कक्षा सातमा कथा शिक्षण गर्दा अपनाइने क्रियाकलापको अध्ययन' शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा रही तयार गरेकी हुन् । निजद्वारा परिश्रमपूर्वक तयार गरिएको यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

सहप्रा.डा. नेत्रप्रसाद न्यौपाने

(शोध निर्देशक)

मिति : २०७६/०१/२६

May 9, 2019

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत नेपाली शिक्षा विषयको स्नातकोत्तर तह चौथो सत्र नेपा.शि. ५४४ पाठ्यक्रमका निम्ति यस सङ्कायतर्फका छात्रा रोदन सुहाङ 'कक्षा सातमा कथा शिक्षण गर्दा अपनाइने क्रियाकलापको अध्ययन' शीर्षकमा तयार गरिएको यो शोधपत्र स्नातकोत्तर उपाधिका लागि उचित ठहरिएकाले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

क्र.सं.	नाम	दस्तखत
१.	प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराई (विभागीय प्रमुख)	....
२.	प्रा.डा. शर्वराज आचार्य (शोध विशेषज्ञ)	....
३.	सहप्रा.डा. नेत्रप्रसाद न्यौपाने (शोध निर्देशक)	....

मिति : २०७६/२/१३

May 27, 2019

कृतज्ञताज्ञापन

शोधकार्य एक आफैंमा गहन र जटिल विषय हो । यो कार्य सम्पन्न गर्नका लागि कठोर परिश्रम तथा धैर्यको आवश्यकता पर्ने कुरा यस अनुसन्धानका क्रममा थाहा भएको छ । प्रस्तुत शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ तयार पारेकी हुँ । शोधपत्रको लागि प्रस्तावना तयार गर्ने कार्यदेखि सामग्री निर्माण, तथ्याङ्क सङ्कलन, विश्लेषण तथा परिमार्जन गरी अन्तिम रूप दिनका निम्ति आफ्नो अमूल्य समय खर्चेर मलाई समय दिनुहुने शोधनिर्देशक श्रद्धेय गुरु सहप्रा.डा. नेत्रप्रसाद न्यौपानेप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । उहाँको निरन्तर उत्साहवर्द्धक प्रेरणा, कुशल निर्देशन तथा महत्त्वपूर्ण सुझाबको कारण यो अध्ययन सार्थक भएकाले यसको प्रथम श्रेय उहाँलाई नै दिँदै हार्दिक आभार समेत व्यक्त गर्न चाहन्छु ।

प्रस्तुत शोधपत्रका लागि समयमा नै मेरो शोधप्रस्ताव स्वीकार गरी अध्ययन कार्य थालनी गर्न सहयोग पुऱ्याउनु हुने विभागीय प्रमुख प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराई लगायत समस्त नेपाली भाषा शिक्षा विभागप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । मेरो अध्ययनलाई आजको अवस्थासम्म पुऱ्याउन सदैव स्नेह, आशीर्वाद, सुझाब, सल्लाह र आवश्यक सहयोग गर्ने मेरा आमा फूलमाया सुहाङ र बुवा तेजबहादुर सुहाङप्रति म आजीवन ऋणी छु ।

प्रस्तुत अध्ययनका क्रममा विभिन्न विद्वान्हरूका विचार र भनाइहरूले अनुसन्धानमा सहजता प्राप्त भएकाले उहाँहरूप्रति समेत हार्दिक आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु । प्रस्तुत शोधपत्रलाई पूर्ण आकार दिनका लागि मेरा आदरणीय गुरुवर्ग, आफन्तजन इष्टमित्र तथा साथीहरूबाट प्राप्त सल्लाह, सुझाब र हौसलाले महत्त्वपूर्ण सहयोग प्राप्त भयो । यसका लागि म उहाँहरूप्रति हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु । अध्ययन अनुसन्धान विश्लेषण तथा प्राविधिक पक्षका सम्बन्धमा केही कमीकमजोरी भएको भए त्यसलाई विनम्रतापूर्वक स्वीकार गर्दछु । शोधपत्र टाइप गरी सहयोग पुऱ्याउनु भएकोमा 'जी' कम्प्युटर सेन्टर, कीर्तिपुरलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु । अन्त्यमा प्रस्तुत शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली भाषा शिक्षा विभाग समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

मिति : २०७६/१/१०

रोदन सुहाङ

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

त्रि.वि., कीर्तिपुर

शोधसार

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रको नेपा. शि (५४४) पाठ्यांशको प्रयोजनका लागि तयार पारिएको हो । प्रस्तुत शोधको शीर्षक 'कक्षा सातमा कथा शिक्षण गर्दा अपनाइने क्रियाकलापको अध्ययन' रहेको छ । प्रस्तुत शोधकार्यको उद्देश्य कक्षा सातमा कथा शिक्षण गर्दा अपनाइने कार्यकलापहरूको अध्ययन गर्नु, भाषा शिक्षकहरूको सैद्धान्तिक र व्यावहारिक पक्षको अध्ययन गर्नु, प्रयोग गरेको कार्यकलापहरूका कमजोरीहरू पत्ता लगाउनु र कक्षा सातको भाषा पाठ्यपुस्तकमा समावेश गरिएका कथा विधाले भाषिक सीप आर्जनमा गरेको सहयोगको अध्ययन गर्नु रहेका छन् । प्रस्तुत अध्ययनमा क्षेत्रीय अध्ययन विधिको प्रयोग गरिएको छ । जनसङ्ख्याको रूपमा पाँचथर जिल्लाको सामुदायिक विद्यालयहरूमा शिक्षण गर्ने भाषा शिक्षकहरूलाई लिइएको छ भने सोही जिल्लाको १० ओटा सामुदायिक विद्यालयका १० जना भाषा शिक्षकहरूलाई नमुनाको रूपमा छनोट गरिएको छ । सामग्री सङ्कलन प्राथमिक र द्वितीय स्रोतको प्रयोग गरिएको छ । प्राथमिक स्रोतअन्तर्गत शिक्षक प्रश्नावली र कक्षा अवलोकन फाराम रहेको छ भने द्वितीय स्रोत अन्तर्गत अध्ययनसँग सम्बन्धित पुस्तक, पत्रपत्रिका लेख रचना, शोधप्रतिवेदन र सन्दर्भ सामग्रीहरू रहेका छन् । यिनै स्रोतहरूबाट प्राप्त तथ्याङ्कको आधारमा उद्देश्यको व्याख्या विश्लेषण गरी निष्कर्ष निकालिएको छ । उक्त शोधपत्रलाई जम्मा आठ अध्यायमा संरचित गरिएको छ । कथा एउटा रोचक विधा भएकोले मनोरञ्जन कुतूहलता र उत्सुकताका साथ कथा श्रवण गराउँदै शिक्षण गर्न सकिने र अन्य विधाको तुलनामा छोटो र सरल भाषा प्रयोग गरिएको हुनाले विद्यार्थीहरूले सहजै बुझ्न सक्ने र सिक्न इच्छुक हुने भएकोले उनीहरू स्वस्फूर्त रूपमा कथा सुन्ने, पढ्ने, लेख्ने जस्ता कार्यकलापमा सक्रिय सहभागी हुने यसबाट भाषिक सीप विकासमा प्रत्यवक्ष सहयोग पुग्ने देखिन्छ । शिक्षकले सैद्धान्तिक ज्ञानलाई व्यावहारिक रूपमा प्रयोग गरी आवश्यकता अनुसारका कार्यकलापहरू अपनाई पूर्व तयारीका साथ सामग्रीको प्रयोग गर्दै शिक्षण गर्न सके अन्य विधाको तुलनामा कथा विधा भाषिकसीप विकासका लागि अभ्यास गराउन उपयोगी विधा रहेको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

विषयसूची

पृष्ठ

अध्याय एक
शोधपरिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि १
१.२ समस्याकथन २
१.३ अध्ययनको उद्देश्य ३
१.४ अध्ययनको औचित्य ३
१.५ अध्ययनको सीमा ४
१.६ शोधपत्रको रूपरेखा ५

अध्याय दुई
पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक अवधारणा

२.१ पूर्वकार्यको समीक्षा ६
२.१.१ पुस्तक समीक्षा ६
२.१.२ शोधपत्र समीक्षा ११
२.२ कथाको सैद्धान्तिक परिचय १५
२.२.१ कथा शिक्षणको परिचय १७
२.२.२ कथा शिक्षणको प्रयोजन १८
२.२.३ कथा शिक्षणका विधि र कार्यकलापहरू २१
२.२.३.१ व्याख्यान विधि २१
२.२.३.२ प्रदर्शन विधि २२
२.२.३.३ प्रश्नोत्तर विधि २२
२.२.३.४ आगमन निगमन विधि २२
२.२.३.५ छलफल विधि २२
२.२.३.६ विभिन्न शब्द खेल विधि २२
२.२.३.७ पठनबोध विधि २३
२.२.३.८ तुलना विधि २३
२.२.३.९ गृहकार्य विधि २३
२.२.४ कथा शिक्षणका कार्यकलापहरू २४
२.२.४.१ प्रस्तावना २४

२.२.४.२ कथाकथन २४
२.२.४.३ कठिन शब्द निराकरण २४
२.२.४.४ व्यख्या तथा विश्लेषण २५
२.२.४.५ प्रश्नोत्तर २५
२.२.४.६ सस्वर पठन र मौन पठन २५
२.२.४.७ उखान टुक्काको प्रयोग २५
२.२.४.८ सारांश कथन २५
२.२.४.९ घटनाक्रम मिलाउने २६
२.२.४.१० घटना वर्णन र घटना टिपोट २६
२.२.४.११ श्रुतिलेखन २६
२.२.४.१२ बुँदा टिपोट २६
२.२.४.१३ कथा रचना २७
२.२.४.१४ अनुलेखन २७
२.२.४.१५ व्याख्या वा भाव विस्तार २७
२.२.४.१६ भाषातत्त्व र व्याकरण २७

अध्याय तीन

अध्ययन विधि प्रक्रिया

३.१ अध्ययन विधि २८
३.१.१ जनसङ्ख्या २८
३.१.२ नमुना छनोट २८
३.१.३ सामग्री निर्माण २८
३.१.३.१ प्राथमिक स्रोत २८
३.१.३.२ द्वितीयक स्रोत २९
३.१.३.३ तथ्याङ्क सङ्कलन र विश्लेषण २९

अध्याय - चार

कथा शिक्षण गर्दा अपनाइने कार्यकलापहरूको अध्ययन

४.१ कथा शिक्षण कार्यकलापहरूको अध्ययन ३१
४.२ कक्षा सातमा कथा शिक्षण गर्दा अपनाइने कार्यकलापहरू ३२
४.२.१ कथाकथन ३२
४.२.२ शुद्धोच्चारण, शब्दार्थ शिक्षण र वाक्यमा प्रयोग ३३
४.२.३ सारांश कथन ३३

४.२.४ वस्तु तथा चित्र वर्णन ३४
४.२.५ सस्वर र मौन पठन ३४
४.२.६ घटनाक्रम मिलाउने ३५
४.२.७ श्रूति लेखन ३५
४.२.८ व्याख्या वा भाव विस्तार ३५
४.२.९ कथा लेखन अभ्यास ३६
४.२.१० सामूहिक छलफल ३६
४.२.११ उखान टुक्काको प्रयोग ३६
४.२.१२ कक्षा कार्य/गृहकार्य ३७
४.२.१३ भाषातत्त्व र व्याकरण ३७

अध्याय पाँच

कथा शिक्षण गर्दा प्रयोग गरिएका कार्यकलाप सम्बन्धमा सैद्धान्तिक र व्यावहारिक पक्षको अध्ययन

५.१ विषयप्रवेश ३९
५.१.१ पाठ्यक्रमको अध्ययन ३९
५.१.२ पाठयोजना निर्माण ४०
५.१.३ कथा शिक्षणको शुरुवात ४१
५.१.४ कथा शिक्षणका कार्यकलापहरू ४३
५.१.५ शिक्षण विधि ४४
५.१.६ कथा शिक्षणको प्रयोजन ४५
५.१.७ सामग्रीको प्रयोग ४६
५.१.८ सामूहिक छलफल ४७
५.१.९ शुद्धोच्चारण, शब्दार्थ र वाक्यमा प्रयोग ४८
५.१.१० कथाकथन ४९
५.१.११ घटनाक्रम मिलाउने ५०
५.१.१२ सस्वरपठन र मौन पठन ५१
५.१.१३ वस्तु तथा चित्र वर्णन ५१
५.१.१४ बोध प्रश्नोत्तर ५३
५.१.१५ उखान टुक्काको प्रयोग ५४
५.१.१६ व्याख्या वा भाव विस्तार ५५
५.१.१७ कथा लेखन अभ्यास ५६

५.१.१८ विशिष्ट पङ्क्ति एवम् सारांश कथन ५७
५.१.१९ भाषातत्त्व र व्याकरण ५८
५.१.२० विचार प्रस्तुत गर्ने मौका ५८
५.१.२१ सामग्रीको प्रयोग ५९
५.१.२२ गृहकार्य ६०
५.१.२३ विद्यार्थी विविधता ६१
५.१.२४ सहकार्यकलाप ६३
५.१.२५ निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन ६४

अध्याय छ

कथा शिक्षण गर्दा प्रयोग गरिएका कार्यकलापका सम्बन्धमा कमजोरी पक्षको अध्ययन

६.१ कथा शिक्षण गर्दा प्रयोग गरिएका कार्यकलापहरूको कमजोरीहरू ६५
६.१.१ पाठ्यक्रम अध्ययन ६५
६.१.२ पाठयोजना निर्माण ६६
६.१.३ कथा शिक्षणको शुरुवात ६६
६.१.४ कार्यकलाप ६६
६.१.५ शिक्षण विधि ६६
६.१.६ कथा शिक्षणको प्रयोजन ६७
६.१.७ सामग्रीको प्रयोग ६७
६.१.८ सामूहिक छलफल ६७
६.१.९ कथा कथन ६८
६.१.१० घटनाक्रम मिलाउने ६८
६.१.११ सस्वर पठन र मौन पठन ६८
६.१.१२ वस्तु तथा चित्र वर्णन ६८
६.१.१३ बोध प्रश्नोत्तर ६९
६.१.१४ उखान टुक्का ६९
६.१.१५ कथा लेखन अभ्यास ६९
६.१.१६ विशिष्ट पङ्क्ति एवम् सारांश कथन ६९
६.१.१७ व्याकरण अभ्यास ६९
६.१.१८ विचार प्रस्तुत गर्ने मौका ७०
६.१.१९ गृहकार्य /कक्षाकार्य ७०

६.१.२० विद्यार्थी विविधता ७०
६.१.२१ निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन ७१
६.१.२२ अन्य ७१

अध्याय सात

कक्षा सातको भाषा पाठ्यपुस्तकमा समावेश गरिएको कथा विधाले भाषिक सीप आर्जनमा गरेको सहयोग अध्ययन

७.१ परिचय ७३
७.२ उद्देश्यको व्याख्या विश्लेषण ७३

अध्याय - आठ

सारांश, निष्कर्ष, सुझाव र उपयोगिता

८.१ सारांश ७६
८.२ निष्कर्ष ७६
८.३ सुझावहरू ८०
८.४ उपयोगिता ८२
८.५ भावी अनुसन्धानका लागि सम्भाव्य शीर्षकहरू ८३
सन्दर्भसामग्री सूची ८४
परिशिष्ट
व्यक्तिवृत्त

तालिकासूची

पृष्ठ

तालिका नं. ५.१ पाठ्यक्रमको अध्ययन ३९

तालिका नं. ५.२ पाठयोजना निर्माण ४०

तालिका नं ५.३ कथा शिक्षणको शुरुवात ४२

तालिका नं. ५.४ कथा शिक्षणका कार्यकलापहरू ४३

तालिका नं. ५.५ शिक्षण विधि ४४

तालिका नं. ५.६ कथा शिक्षणको प्रयोजन ४५

तालिका नं. ५.७ सामग्रीको प्रयोग ४६

तालिका नं. ५.८ सामूहिक छलफल ४७

तालिका नं. ५.९ शुद्धोच्चारण, शब्दार्थ र वाक्यमा प्रयोग ४८

तालिका नं. ५.१० कथाकथन ४९

तालिका नं. ५.११ घटनाक्रम मिलाउने ५०

तालिका नं. ५.१२ सस्वरपठन र मौनपठन ५१

तालिका नं. ५.१३ वस्तु तथा चित्र वर्णन ५२

तालिका नं. ५.१४ बोध प्रश्नोत्तर ५३

तालिका नं. ५.१५ उखान टुक्काको प्रयोग ५४

तालिका नं. ५.१६ व्याख्या वा भाव विस्तार ५५

तालिका नं. ५.१७ कथा लेखन अभ्यास ५६

तालिका नं. ५.१८ विशिष्ट पङ्क्ति एवम् सारांश कथन ५७

तालिका नं. ५.१९ भाषातत्त्व र व्याकरण ५८

तालिका नं. ५.२० विचार प्रस्तुत गर्ने मौका ५९

तालिका नं. ५.२१ सामग्रीको प्रयोग ६०

तालिका नं. ५.२२ गृहकार्य ६१

तालिका नं. ५.२३ विद्यार्थी विविधता ६२

तालिका नं. ५.२४ सहकार्यकलाप ६३

तालिका नं. ५.२५ निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन ६४

संक्षेपीकृत शब्दसूची

संक्षिप्त रूप		पूर्ण रूप
आ.वि.	:	आधारभूत विद्यालय
क्र.सं.	:	क्रम सङ्ख्या
त्रि.वि.	:	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
द.नं.	:	दर्ता नम्बर
नं.	:	नम्बर
नेपा.शि.	:	नेपाली शिक्षा
पृ.सं.	:	पृष्ठ सङ्ख्या
मा.वि.	:	माध्यमिक विद्यालय